ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

ΜΑΡΜΑΡΑΡΙΟΣ

ΤΟΜΟΣ ΑΦΙΕΡΩΜΕΝΟΣ ΣΤΟΝ ΘΕΟΧΑΡΗ ΠΑΖΑΡΑ

ΑΘΗΝΑ 2026
ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΩΝ ΠΟΡΩΝ

ΜΑΡΜΑΡΑΡΙΟΣ

ΤΟΜΟΣ ΑΦΙΕΡΩΜΕΝΟΣ ΣΤΟΝ ΘΕΟΧΑΡΗ ΠΑΖΑΡΑ

Εικ. εξωφύλλου: Βυζαντινό θωράκιο από το καθολικό της μονής Βατοπεδίου Αγίου Όρους.

ΓΕΝΙΚΗ ΕΠΟΠΤΕΙΑ	Ελένη Κώτσου
ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ	Κωνσταντίνος Αρβανιτόπουλος
ΕΚΤΥΠΩΣΗ	«ΕΝ ΤΥΠΩ» ΚΑΛΟΓΕΡΟΓΙΑΝΝΗΣ

Η Μετάφραση των κειμένων και των περιλήψεων έχει γίνει με ευθύνη των συγγραφέων.

Η Καλλιτεχνική Επιμέλεια έγινε με δαπάνες του Κτήματος Γεροβασιλείου.

© ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΩΝ ΠΟΡΩΝ
Οδός Πανεπιστημίου 57, Αθήνα 105 64

ISBN 978-960-386-805-7

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

ΜΑΡΜΑΡΑΡΙΟΣ

ΤΟΜΟΣ ΑΦΙΕΡΩΜΕΝΟΣ ΣΤΟΝ ΘΕΟΧΑΡΗ ΠΑΖΑΡΑ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ
ΠΑΣΧΑΛΗΣ ΑΝΔΡΟΥΔΗΣ
ΙΩΑΝΝΗΣ Δ. ΒΑΡΑΛΗΣ

ΑΘΗΝΑ 2026
ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΩΝ ΠΟΡΩΝ

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

ΑΝΔΡΟΥΔΗΣ ΠΑΣΧΑΛΗΣ - ΒΑΡΑΛΗΣ ΙΩΑΝΝΗΣ Δ.
Σημείωμα των επιμελητών 11

ΤΣΙΓΑΡΙΔΑΣ ΕΥΘΥΜΙΟΣ Ν.
Εισαγωγή 13

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΩΝ ΘΕΟΧΑΡΗ ΠΑΖΑΡΑ 27

ΓΛΥΠΤΙΚΗ ΣΕ ΜΑΡΜΑΡΟ ΚΑΙ ΞΥΛΟ

ΑΝΑΣΤΑΣΙΑΔΟΥ ΑΡΧΟΝΤΟΥΛΑ
Ανάγλυφη πλάκα με εικονιστική παράσταση από το Διαχρονικό Μουσείο Λάρισας (Λ18) 33

ΑΝΔΡΟΥΔΗΣ ΠΑΣΧΑΛΗΣ
Άγνωστο ανάγλυφο με παράσταση Γοργόνας και Τρίτωνα από το Κάστρο των Ιωαννίνων 43

ΒΑΡΑΛΗΣ ΙΩΑΝΝΗΣ Δ.
Ενεπίγραφο βυζαντινό επιστύλιο τέμπλου στον Άγιο Νικόλαο Βασιλικού Κορινθίας 53

ΒΟΓΙΑΤΖΗΣ ΣΩΤΗΡΗΣ
Αναψηλαφώντας το τέμπλο του ναού της Μεταμόρφωσης του Σωτήρος στους Χριστιάνους Μεσσηνίας 69

ΓΟΥΝΑΡΗ ΕΜΜΑΝΟΥΕΛΑ
Ανδρική εικονιστική κεφαλή από τους Φιλίππους 79

ΕΥΓΕΝΙΚΟΣ ΠΑΡΙΣ ΔΗΜ.
Η ανασύνθεση ενός ξυλόγλυπτου τέμπλου του 17ου αι. από τον Κισσό Πηλίου: πρώτη προσέγγιση 87

ΘΕΟΧΑΡΗΣ ΓΙΑΝΝΗΣ
Ο Oreste Tafrali και δύο γλυπτά από τη Θεσσαλονίκη στο Βυζαντινό και Χριστιανικό Μουσείο 103

ΛΙΑΚΟΣ ΔΗΜΗΤΡΗΣ
Καλλιτεχνικές τάσεις στην ξυλογλυπτική από τα μέσα του 15ου έως τα τέλη του 19ου αιώνα: η συμβολή των έργων του Αγίου Όρους και της Κύπρου 113

ΜΑΝΩΛΕΣΣΟΥ ΕΛΕΝΗ Γ.
Επισημάνσεις στον βυζαντινό (7ος-12ος αι.) γλυπτό διάκοσμο της βασιλικής του Κρανείου στην Αρχαία Κόρινθο 137

ΜΕΛΒΑΝΙ ΝΙΚΟΣ
Ανακαλύπτοντας βυζαντινά γλυπτά του Αγίου Όρους μέσα από κείμενα περιηγητών 157

ΠΑΛΛΗΣ ΓΙΩΡΓΟΣ
Η μεσοβυζαντινή ταφική γλυπτική της Αθήνας 171

ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ
Ανάγλυφη μαρμάρινη εικόνα Θεοτόκου Δεομένης (Orantis) από την Γκονόϊνα της Κριθιάς, Νομού Θεσσαλονίκης 189

ΡΑΠΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ.
Τα μαρμάρινα επιθήματα των κιονοστοιχιών του κεντρικού κλίτους στην Αχειροποίητο Θεσσαλονίκης 215

ΣΥΘΙΑΚΑΚΗ ΒΑΣΙΛΙΚΗ
Παρατηρήσεις στο γλυπτό διάκοσμο της λεγόμενης «βασιλικής του Σανατορίου» Κνωσού 231

ALBANI JENNY P.
Μαρμάρεος λειμών: Byzantine Approaches to Monumentality 253

CEYLAN BURDU – GÜNGÖR ELIF
On Four Late Antique Corinthian Capitals from the City Basilica at Patara 277

CODEN FABIO
La croce e i candelabri: un gruppo di sculture campane altomedievali a incrostazione di mastice 287

FOTAKIDIS SOTIRIOS – KAHRAMAN EMRAH
Five Slabs at the Istanbul Archaeological Museums Carved with Christograms. Early Christian or Middle Byzantine? 307

KOCH GUNTRAM
Frühchristliche Sarkophage in Griechenland 325

KONTOGIANNOPOULOU MARIA
Observations on the Middle Byzantine Marble Altar-Screens in Northern Greece and Thessaly (9th-12th Century) 343

VANDERHEYDE CATHERINE
Notes sur les chapiteaux de la cathédrale et du baptistère de Caričin Grad 363

ΜΝΗΜΕΙΑΚΗ ΤΟΠΟΓΡΑΦΙΑ, ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ, ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΚΑΙ ΤΕΧΝΗ

ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ ΜΑΡΙΑ
Πάλιουρας Επανομής: ο οικισμός, οι αγροτικές και βιοτεχνικές εγκαταστάσεις και το νεκροταφείο των υστερορωμαϊκών χρόνων 379

ΒΕΛΕΝΗΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ
Σχετικά με το «*βασίλειον ἄγαλμα*» των τειχών της Θεσσαλονίκης 399

ΔΡΑΚΟΥΛΗΣ ΔΗΜΗΤΡΗΣ Π.
Έφιπποι ανδριάντες της μεσαιωνικής περιόδου 409

ΚΑΜΠΟΥΡΗ-ΒΑΜΒΟΥΚΟΥ ΜΑΡΙΑ
Το Γυμνάσιο των Γρεβενών δείγμα νεοβυζαντινού ρυθμού στη σχολική αρχιτεκτονική του μεσοπολέμου 431

ΛΕΒΕΝΤΕΛΗ ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ
Πέντε γυάλινα νομισματικά σταθμία (εξάγια) από την ανασκαφή της οδού Βασιλέως Ηρακλείου 45 στη Θεσσαλονίκη 445

ΜΑΛΑΔΑΚΗΣ ΒΑΓΓΕΛΗΣ
Numismata mnemonica. Ο χαράκτης μεταλλίων Christian Wermuth, οι Ρωμαίοι αυτοκράτορες και το Ύστερο Γερμανικό μπαρόκ 461

† ΜΑΥΡΟΠΟΥΛΟΥ-ΤΣΙΟΥΜΗ ΧΡΥΣΑΝΘΗ
Βυζαντινό επιστύλιο με τη Μεγάλη Δέηση του 14ου αιώνα από τον ναό του Αγίου Βλασίου της Βέροιας 477

ΜΕΝΤΖΟΣ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ
Οι Φίλιπποι και ο ορειάριος Σαμωνάς 489

ΜΠΑΚΙΡΤΖΗΣ ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ
Εἰκαστικὲς μεταμορφώσεις τοῦ Σέργη Χατζηαδάμου 495

ΠΑΖΑΡΑΣ ΝΙΚΟΣ
Το διακοσμητικό θέμα των «ήλιων» στις όψεις των μνημείων
της παλαιοχριστιανικής και της βυζαντινής εποχής 503

ΠΑΝΤΟΥ ΕΥΑΓΓΕΛΙΑ – ΜΕΞΙΑ ΑΓΓΕΛΙΚΗ
À Misistra sur une fontaine... 523

ΠΟΛΥΒΙΟΥ ΜΙΛΤΙΑΔΗΣ Δ.
Η ιδιαιτερότητα του διακόσμου δύο αγιορείτικων μεταβυζαντινών τρούλων 537

ΤΣΑΝΑΝΑ ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗ – ΦΩΤΙΑΔΗΣ ΠΕΡΙΚΛΗΣ
Θέματα εφυαλωμένης κεραμικής στο Άγιον Όρος 551

Ο Θεοχάρης Παζαράς διετέλεσε επί πολλά έτη αρχαιολόγος της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας (Υπουργείο Πολιτισμού) με ευδόκιμη θητεία σε όλες τις θέσεις που έλαβε. Εμείς τον γνωρίσαμε ως καθηγητή του Τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης και παρακολουθήσαμε τα μαθήματα και τις διαλέξεις του, στα οποία μας αποκάλυψε κυρίως την ομορφιά του κόσμου της βυζαντινής γλυπτικής. Επίσης υπήρξαμε συνεργάτες του σε διάφορα προγράμματα αρχαιολογικών καταγραφών και μελετών. Του είμαστε ευγνώμονες για τις συμβουλές του, τη χαρά και το πάθος με τα οποία μας μιλούσε για τα αντικείμενα της έρευνάς του, τη στέρεη μεθοδολογία του και τις αρχές του που μας μεταλαμπάδευσε. Θυμόμαστε τις εκδρομές και τη δοτικότητά του, τις ανασκαφές και την καθοδήγησή του, τις μελέτες μας και την αγωνία μας να ανταποκριθούμε στα πρότυπα που αυτός, πρώτος σχεδόν, έθεσε στην Ελλάδα.

Με χαρά συγκεντρώσαμε τα άρθρα του παρόντος τιμητικού τόμου και με συγκίνηση τον αφιερώνουμε σ' αυτόν. Μαθητές, συνεργάτες και συνάδελφοι ανταποκρίθηκαν θετικά στο κάλεσμά μας και τους ευχαριστούμε θερμά γι' αυτό. Χαιρόμαστε που ο τόμος εκδίδεται από τον Οργανισμό Διαχείρισης και Ανάπτυξης Πολιτιστικών Πόρων, διάδοχο του Ταμείου Αρχαιολογικών Πόρων και Απαλλοτριώσεων ως φόρος τιμής αφενός στην προσφορά του καθηγητή στην Αρχαιολογική Υπηρεσία και αφετέρου στο γνωστικό αντικείμενο της Βυζαντινής Αρχαιολογίας, αφού η διατριβή του εκδόθηκε από την ίδια υπηρεσία. Ευχαριστούμε από καρδιάς το Δ.Σ. του Οργανισμού Διαχείρισης και Ανάπτυξης Πολιτιστικών Πόρων για την ένταξη του παρόντος τόμου στις εκδόσεις του. Επίσης την κα Ελένη Κώτσου εκ μέρους της Διεύθυνσης Εκδόσεων και Ψηφιακών Εφαρμογών που επωμίστηκε την επιμέλεια της έκδοσης καθώς και τον κο Κωνσταντίνο Αρβανιτόπουλο, στον οποίο οφείλεται ο σχεδιασμός και η μορφή του βιβλίου.

Ευχόμαστε το μέλλον της Βυζαντινής Αρχαιολογίας και ειδικά της γλυπτικής στην Ελλάδα να συνεχίσει να είναι ακμαίο με δημοσιεύσεις νέου υλικού και πρωτότυπων ειδικών μελετών.

Πασχάλης Ανδρούδης
Ιωάννης Δ. Βαραλής

Εισαγωγή

Α. Βιογραφικά – Σπουδές – Σταδιοδρομία

Ο Θεοχάρης Παζαράς γεννήθηκε στην Επανομή του νομού Θεσσαλονίκης το 1942. Το 1961 μετά την αποφοίτησή του από το Ε΄ Γυμνάσιο Αρρένων Θεσσαλονίκης με βαθμό άριστα εισήχθη στην Φιλοσοφική Σχολή του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, όπου φοίτησε ως υπότροφος του Ι.Κ.Υ. Σπούδασε προϊστορική, κλασσική και βυζαντινή αρχαιολογία και τέχνη κοντά στους καθηγητές Γεώργιο Μπακαλάκη, Μανώλη Ανδρόνικο και Στυλιανό Πελεκανίδη, όπως και αρχαία, βυζαντινή και νεότερη ιστορία με καθηγητές τους Μιχαήλ Σακελλαρίου, Ιωάννη Καραγιαννόπουλο και Απόστολο Βακαλόπουλο. Το 1966 έλαβε το πτυχίο του με βαθμό άριστα.

Κατά την διάρκεια των σπουδών του, και συγκεκριμένα από το 1962 έως το 1966, συμμετείχε ανελλιπώς τόσο στην πανεπιστημιακή ανασκαφή των Φιλίππων, υπό την διεύθυνση του καθηγητού Στυλιανού Πελεκανίδη, όσο και σε ανασκαφές οικοπέδων αρμοδιότητος των Εφορειών Κλασικών Αρχαιοτήτων με έδρα την Βέροια και Θεσσαλονίκη, όπως και στην Αρχαία Αγορά της πόλεως.

Μετά την ολοκλήρωση της στρατιωτικής του θητείας, από τις αρχές του 1969 έως το φθινόπωρο του 1970, εργάστηκε ως επιστημονικός συνεργάτης στην 9η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων και στην Εφορεία Κλασικών Αρχαιοτήτων με έδρα την Θεσσαλονίκη. Κατά την περίοδο αυτή επέβλεψε την διενέργεια ανασκαφών σε διάφορα οικόπεδα της πόλεως.

Μετά από μια σύντομη περίοδο (1970-1973), κατά την οποία υπηρέτησε ως φιλόλογος καθηγητής στην Μέση Εκπαίδευση, διορίστηκε το 1973 στην Αρχαιολογική Υπηρεσία και εργάστηκε επί είκοσι δύο χρόνια, ως Επιμελητής και μετά ως Έφορος Αρχαιοτήτων, στην Κεντρική και Δυτική Μακεδονία και τελευταία στο Άγιον Όρος.

Συγκεκριμένα από το 1973 έως το 1977 υπηρέτησε ως επιμελητής στην Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων με έδρα την Θεσσαλονίκη, όπου κατέγινε με ανασκαφικές έρευνες στην Θεσσαλονίκη, με στερεώσεις μνημείων και με την καταγραφή των γλυπτών στις συλλογές των ναών της πόλεως.

Στην συνέχεια, κατά την διετία 1978-1979, οπότε μετατέθηκε ως Επιμελητής Βυζαντινών Αρχαιοτήτων στην Βέροια, άσκησε καθήκοντα προϊσταμένου στην νεοσύστατη τότε 11η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων, την οποία οργάνωσε και διοικητικά, με αρμοδιότητα σε τέσσερις νομούς της Δυτικής Μακεδονίας και σε δύο της Κεντρικής.

Τον Μάιο του 1980 μετατέθηκε στον Πολύγυρο, στην 10η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων, με αρμοδιότητα στον νομό Χαλκιδικής και το Άγιον Όρος, όπου υπηρέτησε ως αναπληρωτής προϊσταμένου. Κατά την διάρκεια της θητείας του στο Άγιον Όρος έλαβε μέρος στην προετοιμασία της Εκθέσεως Κειμηλίων του Αγίου Όρους, στα πλαίσια της Θεσσαλονίκης ως Πολιτιστικής Πρωτεύουσας.

Από τον Οκτώβριο του 1981 έως τον Φεβρουάριο του 1983, έλαβε εκπαιδευτική άδεια και εργάστηκε για την εκπόνηση της διδακτορικής του διατριβής στο Institut für Kunstgeschichte

και στο Institut für Byzantinistik του Πανεπιστημίου του Μονάχου. Κατά την παραμονή του στην Γερμανία παρακολούθησε τα μαθήματα και τα σεμινάρια του καθηγητού H. Belting, όπως και τα μαθήματα του καθηγητού M. Restle και τα σεμινάρια του καθηγητού Kl. Wessel.

Με την επιστροφή στην Ελλάδα το 1983 ολοκλήρωσε την διδακτορική του διατριβή με θέμα «Ανάγλυφες σαρκοφάγοι και επιτάφιες πλάκες της μέσης και ύστερης βυζαντινής περιόδου στην Ελλάδα (βλ. δημ. αριθ. 19), η οποία εγκρίθηκε από το Ιστορικό-Αρχαιολογικό Τμήμα της Φιλοσοφικής Σχολής του Α.Π.Θ. τον Μάρτιο του 1984 με τον βαθμό άριστα. Μάλιστα, το 1985, με την αναγόρευσή του σε διδάκτορα προήχθη στον βαθμό του Εφόρου Βυζαντινών Αρχαιοτήτων.

Το 1990 εξελέγη επίκουρος καθηγητής στο Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Α.Π.Θ. Από το 1990, παράλληλα με τα καθήκοντά του στο Πανεπιστήμιο, συνέχισε να υπηρετεί στην 10η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων έως τον Οκτώβριο του 1995, οπότε ανέλαβε υπηρεσία στο Α.Π.Θ. ως αναπληρωτής καθηγητής, πλήρους και αποκλειστικής απασχόλησης.

Β. Επιστημονική δραστηριότητα – Δημοσιεύματα

Οι έρευνες πεδίου του Θεοχάρη Παζαρά, το επιστημονικό του έργο και τα δημοσιεύματά του αναφέρονται στην μνημειακή τοπογραφία της Μακεδονίας και του Αγίου Όρους, σε ανασκαφές, συντηρήσεις και στερεώσεις μνημείων, τοιχογραφιών και φορητών εικόνων, σε καταγραφές κειμηλίων, καθώς και στην οργάνωση σκευοφυλακίων και εικονοφυλακίων στο Άγιον Όρος.

Η ερευνητική του δραστηριότητα άρχισε από το 1964, τελευταίο έτος των πανεπιστημιακών του σπουδών, όταν ανέλαβε να παρουσιάσει στο φροντιστήριο της Νεότερης Ιστορίας το μετοχιακό συγκρότημα των Κριτζιανών, κοντά στην Επανομή.

Η ενασχόλησή του με το θέμα αυτό του έδωσε την ευκαιρία να επεκταθεί στην συνέχεια και στα προβλήματα της μνημειακής τοπογραφίας και ιστορίας της ευρύτερης περιοχής. Καρπός των μέχρι τώρα ερευνών του σε αυτόν τον τομέα είναι τα παλαιότερα άρθρα του (βλ. δημ. αριθ. 1-3) για επί μέρους αρχαιολογικά ζητήματα και αργότερα μια μονογραφία (βλ. δημ. αριθ. 24).

Το 1969, μετά την λήξη της στρατιωτικής του θητείας, κατέγραψε, ως επιστημονικός συνεργάτης της Εφορείας Βυζαντινών Αρχαιοτήτων Θεσσαλονίκης, έναν μεγάλο αριθμό γλυπτών στους ναούς του Αγίου Δημητρίου, Αγίας Σοφίας και Αχειροποιήτου, καθώς και της μονής Βλατάδων. Άρχισε έτσι να αποκτά τα πρώτα του ενδιαφέροντα για την βυζαντινή γλυπτική.

Με τον διορισμό του στην Αρχαιολογική Υπηρεσία το 1973 και την τοποθέτησή του στην Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων Θεσσαλονίκης του ανοίχτηκε ένα μεγάλο πεδίο έρευνας. Καθώς η αρμοδιότητα της Εφορείας αυτής κάλυπτε όλη σχεδόν την Κεντρική και Δυτική Μακεδονία του δόθηκε η δυνατότητα να γνωρίσει από κοντά τον μνημειακό πλούτο αυτής της περιοχής. Παράλληλα, μέσα στα πλαίσια των υπηρεσιακών του δραστηριοτήτων ασχολήθηκε με ανασκαφικές έρευνες στην Θεσσαλονίκη, με στερεώσεις μνημείων και με την καταγραφή των γλυπτών στις συλλογές των ναών της πόλεως.

Η καταγραφή των γλυπτών αυτών, όπως και η προηγούμενη που είχε πραγματοποιήσει το 1969, στάθηκε αφορμή να μελετήσει βαθύτερα την βυζαντινή γλυπτική και να ασχοληθεί στην συνέχεια ιδιαίτερα με τον παραμελημένο αυτόν τομέα της βυζαντινής τέχνης. Η ενασχόλησή του αυτή είχε ως αποτέλεσμα να εξελιχθεί σταδιακά σε κορυφαίο επιστήμονα, διεθνούς επιπέδου στον τομέα της γλυπτικής. Καρπός των ερευνών εκείνων είναι: Η ταύτιση δύο τμημάτων μιας ανάγλυφης πλάκας από τα οποία το ένα βρισκόταν στην Ροτόντα και

το άλλο στο Βυζαντινό Μουσείο της Αθήνας (βλ. δημ. αριθ. 4) και η μελέτη ανάγλυφων πλακών με ζωόμορφες παραστάσεις από την Θεσσαλονίκη και η σύνταξη σχετικού καταλόγου (βλ. δημ. αριθ. 8).

Επίσης, κατά την τετραετία 1973-1977 ασχολήθηκε με την έρευνα τοιχογραφιών σε κοσμικά κτίρια της ύστερης αρχαιότητας (βλ. δημ. αριθ. 6) και με τις ανασκαφές, την αρχιτεκτονική και τα ψηφιδωτά της Ροτόντας με αποτέλεσμα να συγγράψει έναν αρχαιολογικό οδηγό του μνημείου (βλ. δημ. αριθ. 5 και 16).

Με την μετάθεσή του το 1978 στην Βέροια, στην νεοσύστατη 11η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων, προχώρησε στο αναστηλωτικό και στερεωτικό έργο μνημείων της Βέροιας κυρίως, των Παλατιτσίων, της Αιανής, της Καστοριάς και της Σιάτιστας και στις έρευνες για τον εντοπισμό παλαιότερων φάσεων σε αυτά (βλ. δημ. αριθ. 10-11). Την ίδια περίοδο, με ενέργειές του προς την αρμόδια Διεύθυνση του ΥΠ.ΠΟ. κηρύχτηκε διατηρητέα η ιστορική περιοχή της Κυριώτισσας στην Βέροια. Η κήρυξη αυτή είχε ως συνέπεια να διατηρηθεί ένα ενδιαφέρον αρχιτεκτονικό σύνολο της πόλεως και να διασωθούν από την ρυμοτόμηση βυζαντινές και μεταβυζαντινές εκκλησίες.

Το 1986, μετά από πρόσκληση του Ινστιτούτου Ιστορικών Μνημείων της Σερβίας επισκέφτηκε τα βυζαντινά μνημεία στην χώρα αυτή και ενημερώθηκε πάνω στις έρευνες και στις μεθόδους προστασίας των ιστορικών μνημείων που εφαρμόζονται από το ως άνω Ινστιτούτο.

Η από το 1980 έως το 1995 υπηρεσιακή του σχέση με το Άγιον Όρος του προσέφερε μια μοναδική δυνατότητα να ασχοληθεί από κοντά με τον πλούτο των κειμηλίων, των γλυπτών, των τοιχογραφιών και των φορητών εικόνων στις μονές της Αθωνικής Πολιτείας. Ειδικότερα, με την μετάθεσή του στην 10η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων με χώρο ευθύνης το Άγιον Όρος και την Χαλκιδική, επέβλεψε την συντήρηση τοιχογραφιών και φορητών εικόνων και άλλων κειμηλίων, καθώς και την οργάνωση σκευοφυλακίων και εικονοφυλακίων στο Άγιον Όρος. Σε αυτό το διάστημα και πριν από την εκλογή του ως επίκουρου καθηγητή (1989) ανέλαβε και πραγματοποίησε: την Έκθεση εικόνων και κειμηλίων της Ι. Μ. Καρακάλου στο σκευοφυλάκιό της, όπως και την συγκέντρωση και τακτοποίηση των εικόνων της Ι. Μ. Ιβήρων σε χώρο της βιβλιοθήκης της μονής, που διαρρυθμίστηκε ειδικά γι' αυτόν τον σκοπό σε εικονοφυλάκιο.

Μετά την εκλογή του ως επίκουρου καθηγητή ερεύνησε και μελέτησε τον τάφο των κτητόρων στο καθολικό της μονής Βατοπεδίου (βλ. δημ. αριθ. 26) και κατέγραψε κειμήλια της Ι. Μ. Ξηροποτάμου.

Στην Χαλκιδική σε συνεργασία με αρχιτέκτονες και μηχανικούς επέβλεψε την στερέωση μνημείων και είχε την εποπτεία των σωστικών ανασκαφών σε οικόπεδα του μεσαιωνικού νεκροταφείου της Ιερισσού. Επίσης, επέβλεψε σε συνεργασία με την συνάδελφο Αικατερίνη Τσανανά και τις σωστικές ανασκαφές στα οικόπεδα του οικισμού της Βεριάς Χαλκιδικής. Τέλος, οργάνωσε τακτική ανασκαφή στον κυρίως αρχαιολογικό χώρο της Βεριάς, όπου το μεσαιωνικό κάστρο της Βρύας.

Από το 1980 έως το 1989 δημοσίευσε στις εκδόσεις του Ταμείου Αρχαιολογικών Πόρων και Απαλλοτριώσεων του ΥΠ.ΠΟ. την διδακτορική του διατριβή (βλ. δημ. αριθ. 19) και ασχολήθηκε με τις τοιχογραφίες παλαιοχριστιανικών τάφων της Θεσσαλονίκης και της Βέροιας (βλ. δημ. αριθ. 12, 14), με την συμπλήρωση της σαρκοφάγου της Άννας της Μαλιασηνής (βλ. δημ. αριθ. 13), με το διατείχισμα της Κασσάνδρειας (βλ. δημ. αριθ. 15), με την γλυπτική του Αγίου Όρους και κυρίως με τον γλυπτό διάκοσμο του παλαιού καθολικού της Ι. Μ. Ξενοφώντος (βλ. δημ. αριθ. 20). Ασχολήθηκε επίσης, με την μελέτη και δημοσίευση των ανασκαφών στην Βεριά σε συνεργασία με την κ. Αικατερίνη Τσανανά (βλ. δημ. αριθ. 21, 22 και 23 και μελέτη, αριθ. 31), με την αναπαράσταση του άμβωνα της Παλαιάς Μητροπόλεως της Βέροιας (βλ. δημ. αριθ. 25), με το μαρμάρινο τέμπλο του καθολικού

της μονής Βατοπεδίου (βλ. δημ. αριθ. 28) και με την γλυπτική της Μακεδονίας κατά την παλαιολόγεια περίοδο (βλ. δημ. αριθ. 46).

Από το 1995 και εξής η επιστημονική του δραστηριότητα στράφηκε κατά μεγάλο μέρος στην δημοσίευση των ανασκαφών, που διενήργησε σε τρεις διαφορετικούς χώρους, στην Τούμπα της Βεριάς Νέων Συλλάτων, όπου αποκαλύφθηκε τμήμα της οχύρωσης του μεσαιωνικού κάστρου της Βρύας, καθώς και σε δύο θέσεις στην Επανομή, στο «Λιμόρι» και στο «Μπγιαδούδι», όπου ήρθαν στο φως ένα νεκροταφείο των παλαιοχριστιανικών χρόνων και μια παλαιοχριστιανική βασιλική αντίστοιχα. Τα αποτελέσματα των ανασκαφών αυτών εκτίθενται στα δημοσιεύματα αριθ. 27, 29, 30, 32, 37. Τα ευρήματα μάλιστα του νεκροταφείου στο «Λιμόρι» παρουσιάστηκαν σε Έκθεση στον Δήμο Επανομής, την οποία οργάνωσε τον Μάιο του 1995.

Παράλληλα ανέλαβε την επιστημονική εποπτεία δύο ερευνητικών προγραμμάτων, τα οποία αφορούσαν στην καταγραφή και μελέτη των βυζαντινών γλυπτών των μονών του Αγίου Όρους. Καρπός των ερευνών αυτών μέχρι σήμερα είναι τα άρθρα για το τέμπλο του καθολικού της μονής Ιβήρων και τα γλυπτά της μονής Δοχειαρίου αντίστοιχα (βλ. δημ. αριθ. 43 και 44 αντίστοιχα), καθώς και μια μονογραφία για τα γλυπτά του καθολικού της μονής Βατοπεδίου (βλ. δημ. αριθ. 45). Σχετικό είναι και το δημοσίευμα, που αφορά γενικά στην γλυπτική του Αγίου Όρους, καθώς και τα λήμματα των συγκεκριμένων γλυπτών (βλ. δημ. αριθ. 34), τα οποία συμπεριλήφθηκαν, μετά από επιλογή και πρότασή του, στην Έκθεση «Θησαυροί του Αγίου Όρους» στα πλαίσια της Πολιτιστικής Πρωτεύουσας της Ευρώπης, Θεσσαλονίκη ’97.

Στο ίδιο διάστημα έδωσε προς δημοσίευση ορισμένες άλλες μελέτες, κυρίως ανακοινώσεις σε συνέδρια, που αφορούν στην μεσοβυζαντινή γλυπτική της Μακεδονίας (βλ. δημ. αριθ. 41), μια φορητή εικόνα από την μονή Ιβήρων (βλ. δημ. αριθ. 38), τις επιβιώσεις παλαιοχριστιανικών θεμάτων στις μεσαιωνικές σαρκοφάγους (βλ. δημ. αριθ. 47), καθώς και έργα εφυαλωμένης βυζαντινής κεραμικής (βλ. δημ. αριθ. 40).

Έλαβε επίσης, μέρος ως αναπληρωτής του Εφόρου του τομέα κειμηλιακών θησαυρών στην Έκθεση «Θησαυροί του Αγίου Όρους», που οργανώθηκε το 1997 στα πλαίσια της Πολιτιστικής Πρωτεύουσας της Ευρώπης, Θεσσαλονίκη ’97.

Το έτος 2000 εξελέγη παμψηφεί στην καταληκτική βαθμίδα του τακτικού καθηγητή, διδάσκοντας Βυζαντινή Αρχαιολογία έως την αφυπηρέτησή του το 2009. Συγκεκριμένα, το εκπαιδευτικό του έργο περιελάμβανε προπτυχιακά και μεταπτυχιακά μαθήματα για την *Μεσοβυζαντινή Αρχαιολογία*, *την Μεσοβυζαντινή ζωγραφική και γλυπτική*, *τα Εικονιστικά βυζαντινά γλυπτά*, *την Γλυπτική της ύστερης βυζαντινής περιόδου*, *την Βυζαντινή μικροτεχνία και την Τοπογραφία Μακεδονίας και Θράκης*. Παράλληλα με το διδακτικό του έργο διοργάνωσε εκπαιδευτικές εκδρομές σε αρχαιολογικούς χώρους και βυζαντινά μνημεία του Ελλαδικού χώρου.

Υπήρξε επιβλέπων καθηγητής τριών διδακτορικών διατριβών και μέλος τριμελών επιτροπών σε είκοσι μεταπτυχιακές εργασίες και διδακτορικές διατριβές. Επίσης, συμμετείχε σε τριμελείς εισηγητικές επιτροπές για την εξέλιξη λέκτορα, επίκουρου και αναπληρωτή καθηγητή του Τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Α.Π.Θ. και επελέγη ως μέλος Εκλεκτορικών Σωμάτων για την εκλογή μελών ΔΕΠ στην Βυζαντινή Ιστορία - Αρχαιολογία του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, Ιωαννίνων και του Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης. Αλλά και μετά την αφυπηρέτησή του από το Πανεπιστήμιο (2009), ως ομότιμος καθηγητής, εξακολούθησε να προσφέρει μεταπτυχιακά μαθήματα στο Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Α.Π.Θ.

Εκτός από το εκπαιδευτικό άσκησε και διοικητικό έργο στο Πανεπιστήμιο. Συγκεκριμένα, κατά τα έτη 2001-2003 διετέλεσε επί δύο θητείες Διευθυντής του Τομέα Αρχαιολογίας, ενώ κατά την διετία 2005-2007 χρημάτισε Πρόεδρος του Τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής στο Α.Π.Θ.

Συνοψίζοντας, οι έρευνες πεδίου και το επιστημονικό έργο του τιμωμένου είναι σχετικά με την μνημειακή τοπογραφία της Μακεδονίας και του Αγίου Όρους, με ανασκαφές, στερεώσεις μνημείων, συντηρήσεις τοιχογραφιών και φορητών εικόνων, καταγραφές μνημείων και κειμηλίων, καθώς και με την οργάνωση σκευοφυλακίων και εικονοφυλακίων στο Άγιον Όρος. Οι δημοσιεύσεις του αφορούν σε θέματα της βυζαντινής Αρχαιολογίας και Τέχνης, με ιδιαίτερη ειδίκευση στην βυζαντινή γλυπτική και προ παντός με αυτήν του Αγίου Όρους. Μάλιστα, σχετικά πρόσφατα συγκέντρωσε και δημοσίευσε σε έναν τόμο (βλ. δημ. αριθ. 53) όλες τις μελέτες του, που αφορούν στα γλυπτά του Αγίου Όρους, έργο χρήσιμο για όσους ασχολούνται με σχετικά θέματα.

Ένα μεγάλο μέρος της επιστημονικής του δραστηριότητας ο καθηγητής Παζαράς το αφιέρωσε στην ιδιαίτερη πατρίδα του την Επανομή, της οποίας έγραψε και την ιστορία με τον τίτλο *Επανομή. Ιστορία – Μνημεία – Τοπογραφία*, Θεσσαλονίκη 1993 (έκδοση της Εταιρείας Μακεδονικών Σπουδών, Μακεδονική Βιβλιοθήκη αριθ. 79) (βλ. δημ. αριθ. 24). Τα πορίσματα των ανασκαφικών ερευνών, που διεξήγαγε στην περιοχή της Επανομής επί δέκα πέντε χρόνια από το 1994 μέχρι το 2009 προς άσκηση των φοιτητών του, δημοσιεύθηκαν από το Κέντρο Βυζαντινών Ερευνών του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης με τίτλο *Ανασκαφικές έρευνες στην περιοχή της Επανομής Θεσσαλονίκης. Το νεκροταφείο στο Λιμόρι και η παλαιοχριστιανική βασιλική στο Μπγιαδούδι*, Θεσσαλονίκη 2009, Βυζαντινά μνημεία 16 (βλ. δημ. αριθ. 52).

Τελευταία ασχολήθηκε και με το γλωσσικό ιδίωμα της γενέτειράς του Επανομής και συνέγραψε το βιβλίο με τίτλο *Τ'Απανουμίτ'κα (Το γλωσσικό ιδίωμα της Επανομής)* του οποίου πραγματοποίησε δύο εκδόσεις, μία το 2012 και μία το 2017, με βελτιώσεις και προσθήκες (βλ. δημ. αριθ. 54). Στο βιβλίο αυτό αναλύονται τα χαρακτηριστικά του τοπικού γλωσσικού ιδιώματος και καταχωρούνται περισσότερες από 4500 λέξεις, από τις οποίες άλλες έχουν ξεχαστεί, πολλές όμως χρησιμοποιούνται ακόμη και σήμερα.

Επίσης, σε συνεργασία με τον γιο του Νικόλαο Παζαρά, Αρχαιολόγο στην Εφορεία Αρχαιοτήτων Περιφέρειας Θεσσαλονίκης, έχει ολοκληρώσει μονογραφία για την ιστορία, την αρχιτεκτονική, τις φορητές εικόνες και τα κειμήλια του ναού του Αγίου Γεωργίου της Επανομής (βλ. δημ. αριθ. 57).

Για την προσφορά του στην έρευνα και στην ανάδειξη των αρχαιοτήτων και της ιστορίας της γενέτειράς του Επανομής τιμήθηκε το 2018 από τον επιχώριο μητροπολίτη Νέας Κρήνης και Καλαμαριάς κ. Ιουστίνο με την ανώτερη τιμητική διάκριση της μητροπόλεως, τον χρυσό σταυρό του μεγαλομάρτυρος Ευγενίου του Τραπεζούντιου.

Ο τιμώμενος έχει λάβει μέρος σε πολλά Συνέδρια στην Ελλάδα και στο εξωτερικό (Βελιγράδι, Μόσχα, Μαδρίτη, Marburg, Μελβούρνη κ.α.) των οποίων οι περισσότερες ανακοινώσεις έχουν δημοσιευθεί (βλ. δημ. αριθ. 18, 41, 47). Παράλληλα, έδωσε πολλές διαλέξεις σχετικές με την βυζαντινή τοπογραφία, την βυζαντινή γλυπτική κ.ά.

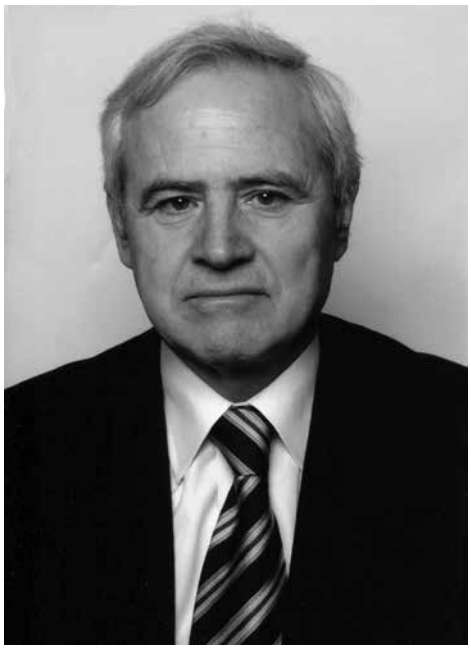
Είναι μέλος της Εταιρείας Μακεδονικών Σπουδών, της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας και της εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας. Διετέλεσε, επίσης, μέλος του Διοικητικού Συμβουλίου του Λαογραφικού και Εθνολογικού Μουσείου Μακεδονίας – Θράκης και του Ευρωπαϊκού Κέντρου Βυζαντινών Μνημείων.

Την περίοδο 1986-1995 συνυπηρέτησα με τον Θεοχάρη Παζαρά στην 10η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων (Άγιον Όρος – Χαλκιδική) αλλά και προγενέστερα (1980), για μικρό διάστημα, στην 11η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων, με έδρα την Βέροια, ο γράφων με την ιδιότητα του προϊσταμένου και ο τιμώμενος ως αναπληρωτής. Κατά το διάστημα αυτό είχα την ευκαιρία να εκτιμήσω το ήθος του, την εντιμότητα και ακεραιότητα του χαρακτήρα του, όπως και την αποτελεσματικότητα στην διεκπεραίωση του υπηρεσιακού του έργου, που συνοδεύονταν με υψηλό επιστημονικό επίπεδο. Ακόμη, εκτίμησα ιδιαίτερα ότι τα απο-

τελέσματα των ερευνών πεδίου, των ανασκαφών, των καταγραφών γλυπτών, εικόνων κ.ά. έσπευδε να τα δημοσιοποιήσει με έγκυρα επιστημονικά κείμενα. Η συνεργασία μου με τον τιμώμενο υπήρξε αδιατάρακτα και ιδιαίτερα γόνιμη, όπως και η συμπαράστασή του στις πιέσεις και τις απαιτήσεις την περίοδο εκείνη πολιτικών προσώπων και εκκλησιαστικών κύκλων. Διατηρώ πάντα την καλύτερη εικόνα από τη συνεργασία μας αυτή.

Εν κατακλείδι, αγαπητέ συνάδελφε, σου εύχομαι έτη πολλά, εν υγεία, με γόνιμο πάντα επιστημονικό έργο.

Ευθύμιος Ν. Τσιγαρίδας
Ομότιμος Καθηγητής του Α.Π.Θ.
τ. Έφορος Βυζαντινών Αρχαιοτήτων

Πρόσφατη φωτογραφία του κ. Παζαρά.

Φωτογραφία των αποφοιτησάντων από το Ε΄ Γυμνάσιο Θεσσαλονίκης το έτος 1960 με τον Γυμνασιάρχη Πέτρο Σκουφάκη. Ο Θεοχάρης Παζαράς είναι ο πρώτος κάτω αριστερά.

Ορκωμοσία του Θεοχάρη Παζαρά μετά την αποφοίτησή του από το Ιστορικοαρχαιολογικό Τμήμα της Φιλοσοφικής Σχολής του ΑΠΘ το 1966. Ο κ. Παζαράς (ως αριστούχος) διαβάζει τον όρκο ενώπιον του αντιπρύτανη Κωνσταντίνου Γκανιάτσα και των καθηγητών Στυλιανού Πελεκανίδη και Κωνσταντίνου Γρόλλιου.

Ο κ. Παζαράς ως καθηγητής στο Γυμνάσιο Θηλέων Ρόδου αναγιγνώσκει, δίπλα στον Γυμνασιάρχη Ερρίκο Γράβαρη, το Πρακτικό για τον ορισμό Σημαιοφόρου και παραστατών, καθώς και την απονομή βραβείων και επαίνων στις αριστούχες μαθήτριες κατά το σχολικό έτος 1972-1973.

Οι διορισθέντες στην Αρχαιολογική Υπηρεσία Αρχαιολόγοι (Ιούνιος 1973), στο προαύλιο του Βυζαντινού Μουσείου της Αθήνας. Ο Θεοχάρης Παζαράς είναι ο πρώτος κάτω αριστερά.

Φωτογραφία του Θεοχάρη Παζαρά (1985), ως Αρχαιολόγου, στη στέγη της Μονής Μεγίστης Λαύρας με τον μοναχό Πρόδρομο Λαυριώτη και νυν ηγούμενο της Μονής Μεγίστης Λαύρας.

Ξενάγηση των φοιτητών από τον κ. Παζαρά στην Παναγία Χαλκέων Θεσσαλονίκης, στα πλαίσια του μαθήματος Μεσοβυζαντινή Αρχαιολογία (1993).

Εκπαιδευτική εκδρομή με τους φοιτητές στον Άγιο Αχίλλειο Πρεσπών (Μάιος 1995).

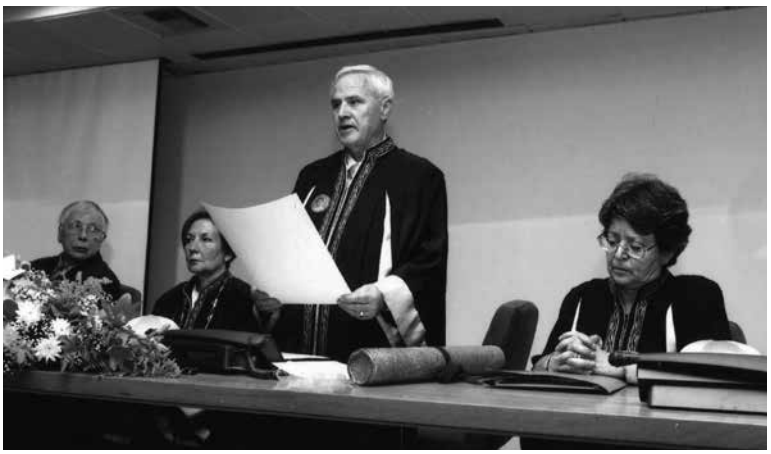
Ανασκαφή παλαιοχριστιανικής βασιλικής στο Μπγιαδούδι Επανομής κατά την διάρκεια των εργασιών (Σεπτέμβριος 2000).

Ανασκαφή παλαιοχριστιανικής βασιλικής στο Μπγιαδούδι Επανομής την ώρα πρόχειρου γεύματος (Σεπτέμβριος 2000).

Ανασκαφή παλαιοχριστιανικής βασιλικής στο Μπγιαδούδι Επανομής. Αναμνηστική φωτογραφία της ανασκαφικής ομάδας με τους φοιτητές και το εργατικό προσωπικό (Σεπτέμβριος 2000).

Ανάγνωση από τον Θεοχάρη Παζαρά ως Πρόεδρο του Τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας του ΑΠΘ του τιμητικού ψηφίσματος κατά την αναγόρευση σε επίτιμο διδάκτορα της καθηγήτριας Erica Simon.

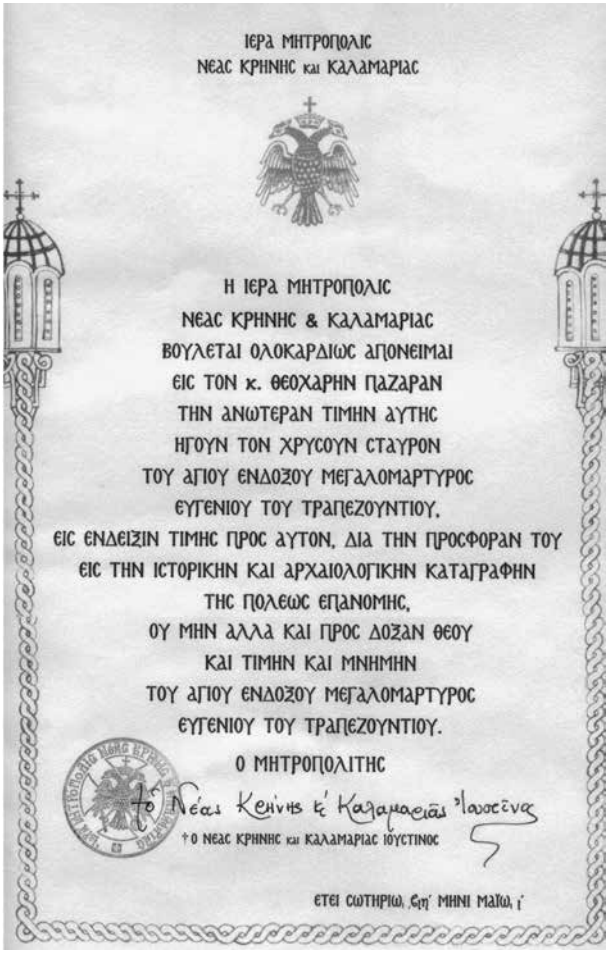
Επίδοση στον κ. Παζαρά τιμητικού μεταλλίου από τον Μητροπολίτη Νέας Κρήνης και Καλαμαριάς κ. Αυγουστίνο κατά την εορτή του Αγίου Αργυρίου, τοπικού Αγίου της Επανομής (10 Μαΐου 2018).

Επίδοση διπλώματος στον κ. Παζαρά από τον Μητροπολίτη Νέας Κρήνης και Καλαμαριάς κ. Αυγουστίνο κατά την εορτή του Αγίου Αργυρίου, τοπικού Αγίου της Επανομής (10 Μαΐου 2018).

Το μετάλλιο που επεδόθη στον κ. Παζαρά από τον Μητροπολίτη Νέας Κρήνης και Καλαμαριάς κ. Αυγουστίνο κατά την εορτή του Αγίου Αργυρίου, τοπικού Αγίου της Επανομής (10 Μαΐου 2018).

ΙΕΡΑ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΣ
ΝΕΑΣ ΚΡΗΝΗΣ και ΚΑΛΑΜΑΡΙΑΣ

Η ΙΕΡΑ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΣ
ΝΕΑΣ ΚΡΗΝΗΣ & ΚΑΛΑΜΑΡΙΑΣ
ΒΟΥΛΕΤΑΙ ΟΛΟΚΑΡΔΙΩΣ ΑΠΟΝΕΙΜΑΙ
ΕΙΣ ΤΟΝ κ. ΘΕΟΧΑΡΗΝ ΠΑΖΑΡΑΝ
ΤΗΝ ΑΝΩΤΕΡΑΝ ΤΙΜΗΝ ΑΥΤΗΣ
ΗΓΟΥΝ ΤΟΝ ΧΡΥΣΟΥΝ ΣΤΑΥΡΟΝ
ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΕΝΔΟΞΟΥ ΜΕΓΑΛΟΜΑΡΤΥΡΟΣ
ΕΥΓΕΝΙΟΥ ΤΟΥ ΤΡΑΠΕΖΟΥΝΤΙΟΥ,
ΕΙΣ ΕΝΔΕΙΞΙΝ ΤΙΜΗΣ ΠΡΟΣ ΑΥΤΟΝ, ΔΙΑ ΤΗΝ ΠΡΟΣΦΟΡΑΝ ΤΟΥ
ΕΙΣ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΚΗΝ ΚΑΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΝ ΚΑΤΑΓΡΑΦΗΝ
ΤΗΣ ΠΟΛΕΩΣ ΕΠΑΝΟΜΗΣ,
ΟΥ ΜΗΝ ΑΛΛΑ ΚΑΙ ΠΡΟΣ ΔΟΞΑΝ ΘΕΟΥ
ΚΑΙ ΤΙΜΗΝ ΚΑΙ ΜΝΗΜΗΝ
ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΕΝΔΟΞΟΥ ΜΕΓΑΛΟΜΑΡΤΥΡΟΣ
ΕΥΓΕΝΙΟΥ ΤΟΥ ΤΡΑΠΕΖΟΥΝΤΙΟΥ.

Ο ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ

† Νέας Κρήνης ε' Καλαμαριάς Ἰωαννέν

†Ο ΝΕΑΣ ΚΡΗΝΗΣ και ΚΑΛΑΜΑΡΙΑΣ ΙΩΥΣΤΙΝΟΣ

ΕΤΕΙ ΣΩΤΗΡΙΩ ,ζῃ΄ ΜΗΝΙ ΜΑΪΩ ι΄

Το δίπλωμα που επεδόθη στον κ. Παζαρά από τον Μητροπολίτη Νέας Κρήνης και Καλαμαριάς κ. Αυγουστίνο κατά την εορτή του Αγίου Αργυρίου, τοπικού Αγίου της Επανομής (10 Μαΐου 2018).

Οικογενειακή φωτογραφία του κ. Παζαρά με την σύζυγό του Σταματία και τους γιους του Νίκο, αρχαιολόγο του Υπουργείου Πολιτισμού και Γιώργο, κατά την ορκωμοσία του τελευταίου ως πτυχιούχου του Τμήματος Πληροφορικής.

Κατάλογος δημοσιευμάτων

Θεοχάρη Παζαρά

1. «Η κτητορική επιγραφή του μετοχιού της Αγίας Αναστασίας στα Κριτζιανά Επανομής», *Μακεδονικά* 10 (1970), σ. 143-150.
2. «Επανομή (Συμπληρωματικά στην ετυμολογία του Χ. Π. Συμεωνίδη)», *Μακεδονικά* 12 (1972), Σύμμεικτα, σ. 495-496.
3. «A Note on the Names of the Prehistoric Sites along the East Coast of the Gulf of Thermaikos from the Promontory of Tuzla to Nea Kallikratia», *AAA* VII (1974), τεύχ. 2, σ. 268-273.
4. «Συμπλήρωσις αναγλύφου πλακός του Βυζαντινού Μουσείου Αθηνών», *AAA* VII (1974), τεύχ. 3, σ. 360-364.
5. *Η Ροτόντα του Αγίου Γεωργίου στη Θεσσαλονίκη*, Θεσσαλονίκη 1974 (έκδοση ΙΜΧΑ), 2ο, σ. 55, πίν. VIII+39. Δεύτερη έκδοση, αναθεωρημένη, Θεσσαλονίκη 1985, 2ο, σ. 63, πίν. VIII+39.
6. «Νέες τοιχογραφίες της ύστερης αρχαιότητας στη Θεσσαλονίκη», *ΑΔ* 30 (1975), *Α΄ Μελέται*, σ. 155-165.
7. «Βυζαντινά και Μεσαιωνικά μνημεία της Κεντρικής και Δυτικής Μακεδονίας», *ΑΔ* 31 (1976), *Β2 Χρονικά*, σ. 265-272, σε συνεργασία με τις Ευτυχία Κουρκουτίδου και Χρυσάνθη Τσιούμη.
8. «Κατάλογος Χριστιανικών αναγλύφων πλακών εκ Θεσσαλονίκης με ζωομόρφους παραστάσεις», *Βυζαντινά* 9 (1977), σ. 23- 95.
9. «Βυζαντινά και μεταβυζαντινά μνημεία Κεντρικής και Δυτικής Μακεδονίας, *ΑΔ* 32 (1977)», *Β2 Χρονικά*, σ. 265- 272, σε συνεργασία με τις Ευτυχία Κουρκουτίδου και Χρυσάνθη Τσιούμη.
10. «Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων Βεροίας», *ΑΔ* 33 (1978), *Β2 Χρονικά*, σ. 270-282.
11. «Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων Βεροίας», *ΑΔ* 34 (1979), *Β2 Χρονικά*, σ. 313-321.
12. «Δύο παλαιοχριστιανικοί τάφοι από το δυτικό νεκροταφείο της Θεσσαλονίκης», *Μακεδονικά* 21 (1981), σ. 373-389.
13. «Συμπλήρωση της σαρκοφάγου της Άννας Μαλιασηνής», στο *Αφιέρωμα στη μνήμη Στυλιανού Πελεκανίδη*, Θεσσαλονίκη 1983, σ. 353-364.
14. «Δύο τοιχογραφημένοι παλαιοχριστιανικοί τάφοι από τη Βέροια», *Μακεδονικά* 24 (1984), σ. 234-245.
15. «Το "διατείχισμα" της Κασσάνδρειας», στο *Πρακτικά του Πρώτου Πανελλήνιου Συμποσίου Ιστορίας και Αρχαιολογίας της Χαλκιδικής, Πολύγυρος 7- 9 Δεκεμβρίου 1984*, Θεσσαλονίκη 1987, σ. 157-192.
16. *The Rotunda of Saint George in Thessaloniki*, Thessaloniki 1985 (έκδοση ΙΜΧΑ), 20, σ. 60, πίν. VIII+39, αγγλική μετάφραση της δεύτερης αναθεωρημένης έκδοσης του παραπάνω δημοσιεύματος.
17. «Δύο μαρμάρινα κιονόκρανα από τη Βέροια», *Βυζαντινή και Μεταβυζαντινή Τέχνη*, Αθήνα 1986, αρ. 16 και 17, σ. 30.
18. «Reliefs of a Sculpture Workshop operating in Thessaly and Macedonia at the End of the 13th and Beginning of the 14th Century», στο *L'art de Thessalonique et des pays balkaniques et les courants spirituels aux XIVe siècle, Recueil des rapports du IV Colloque Serbo-Grec, Belgrade 1985*, έκδ. Akademie Serbe des Sciences et des Arts, Belgrade 1987, σ. 159-182.
19. *Ανάγλυφες σαρκοφάγοι και επιτάφιες πλάκες της μέσης και ύστερης βυζαντινής περιόδου στην Ελλάδα* (διδακτορική διατριβή), έκδοση ΤΑΠΑ, Αθήνα 1988, σ. 190, πίν. 67, σχέδ. 20.
20. «Ο γλυπτός διάκοσμος του παλαιού καθολικού της μονής Ξενοφώντος στο Άγιον Όρος», *ΔΧΑΕ*, ΙΔ΄ (1987-1988), σ. 33-48.

21. «Ανασκαφικές έρευνες στη Βεριά Ν. Συλλάτων (1990)», *ΑΕΜΘ* 4 (1990), σ. 353-370, σε συνεργασία με την Αικ. Τσανανά.
22. «Ανασκαφικές έρευνες στη Βεριά Ν. Συλλάτων (1991)», *ΑΕΜΘ* 5 (1991), σ. 289-301, σε συνεργασία με την Αικ. Τσανανά.
23. «Ανασκαφικές έρευνες στη Βεριά Ν. Συλλάτων (1992)», *ΑΕΜΘ* 6 (1992), σ. 511-528, σε συνεργασία με την Αικ. Τσανανά.
24. *Επανομή. Ιστορία – Μνημεία – Τοπογραφία*, έκδ. Εταιρείας Μακεδονικών Σπουδών, Μακεδονική Βιβλιοθήκη αρ. 79, Θεσσαλονίκη 1993, σ. 153, πίν. εκτός κειμ. 109, σχέδ. 32.
25. «Πρόταση αναπαράστασης του άμβωνα της Παλαιάς Μητρόπολης στη Βέροια», στο *Θυμίαμα στη μνήμη Λασκαρίνας Μπούρα*, Αθήνα 1994, σ. 251-254, πίν. 136-147.
26. «Ο τάφος των κτητόρων του καθολικού της μονής Βατοπεδίου», *Βυζαντινά* 17 (1994), σ. 407-440.
27. «Ανασκαφή νεκροταφείου στη θέση "Λιμόρι" Επανομής (1994)», *ΑΕΜΘ* 8 (1994), σ. 241-252.
28. «Το μαρμάρινο τέμπλο του καθολικού της μονής Βατοπεδίου», *ΔΧΑΕ* ΙΗ΄ (1995), σ. 15-32.
29. «Ανασκαφή στο μεσαιωνικό Κάστρο της Βρύας (Βεριά Ν. Συλλάτων) κατά το 1995», *ΑΕΜΘ* 9 (1995), σ. 367-382.
30. «Ανασκαφή νεκροταφείου στη θέση "Λιμόρι" Επανομής (1995)», *ΑΕΜΘ* 9 (1995), σ. 321-334.
31. «Από την κλασική Βρέα στο μεσαιωνικό Κάστρο της Βρύας. Οι αλληλοδιάδοχες οικιστικές φάσεις με βάση τις γραπτές μαρτυρίες και τα μέχρι σήμερα πορίσματα των ανασκαφών», *ΑΕΜΘ* 10Α (1996), σ. 313-332.
32. «Ανασκαφή νεκροταφείου στη θέση *Λιμόρι* Επανομής (1997)», *ΑΕΜΘ* 11 (1997), σ. 481-493.
33. «Two Transenna Panels», λήμματα στο *The Glory of Byzantium. Art and Culture of the Middle Byzantine Era A.D. 843-1261*, New York 1997, σ. 36-37.
34. « Ἡ βυζαντινὴ γλυπτικὴ στὸ Ἅγιον Ὄρος», Κατάλογος τῆς Ἔκθεσης: *Θησαυροὶ τοῦ Ἁγίου Ὄρους*, Ἱερά Κοινότης Ἁγίου Ὄρους Ἄθω - Ὀργανισμὸς Πολιτιστικῆς Πρωτεύουσας τῆς Ευρώπης, Θεσσαλονίκη 1997[2], σ. 263-277.
35. «Επίγραμμα από τη Βέροια των Αντιγονιδών», σε συνεργασία με τον Μ. Χατζόπουλο, *Τεκμήρια* Γ΄ (1997), σ. 71-78.
36. Μελέτη συνολικής ανάδειξης Κάστρου Ναυπάκτου. Α΄ φάση: *Τοπογραφική-φωτογραμμετρική αποτύπωση. Ιστορική τεκμηρίωση. Φάσεις και επεμβάσεις με βάση τις ιστορικές μαρτυρίες, τις σχετικές απεικονίσεις και τα σωζόμενα λείψανα* (Στα πλαίσια ερευνητικού προγράμματος του ΤΑΠΑ).
37. «Ανασκαφή παλαιοχριστιανικής βασιλικής στη θέση "Μπγιαδούδι" Επανομής» (1999), *ΑΕΜΘ* 13 (1999), σ. 141-151.
38. «Ιστόρηση της θαυματουργικής έλευσης της εικόνας της Παναγίας Πορταΐτισσας στη μονή Ιβήρων», *ΔΧΑΕ* Κ΄ (1999), σ. 385-397.
39. «Η τέχνη στο Άγιον Όρος κατά την εποχή των Μακεδόνων, Κομνηνών και Παλαιολόγων», *Οδοιπορικό στο Άγιον Όρος*, Υπουργείο Μακεδονίας-Θράκης, Κέντρο Διαφύλαξης Αγιορειτικής Κληρονομιάς, Θεσσαλονίκη 1999, σ. 68-78.
40. «Βυζαντινή εγχάρακτη κεραμική από το διατείχισμα της Κασσάνδρειας». Λήμματα του καταλόγου της Έκθεσης για τη Βυζαντινή Εγχάρακτη Κεραμική, Θεσσαλονίκη, Οκτώβριος-Δεκέμβριος 1999, στο Δ. Παπανικόλα-Μπακιρτζή, *Βυζαντινά Εφυαλωμένα Κεραμικά. Η τέχνη των εγχαράκτων*, έκδ. Υπουργείου Πολιτισμού, επιμ., Αθήνα 1999, σ. 75 και 78.
41. «Sculpture in Macedonia in the Middle Byzantine Period», στο J. Barke and R. Scott, επιμ., *Byzantine Macedonia, Art, Architecture, Musik and Hagiography*, La Trobe University, National Center for Hellenic Studies and Research, Melbourne 2001, σ. 28-40.
42. «Geophysical Investigation of the Early Christian Cemetery in Limori of Epanomi (N. Greece): The Implication of Spatial aliasing and the masking Effect of the Calcite Eyes», σε συνεργασία με τους Γεωλόγους Γ.Ν. Τσόκα, Γ. Βεργεμέζη και Σ. Κίλια, στο Ι. Μπασιάκος, Ε. Αλούπη, Γ. Φακορέλλης, επιμ., *3ο Συμπόσιο Αρχαιομετρίας Αθήνα, 6-9 Νοεμβρίου 1996, Αρχαιομετρικές έρευνες για την Ελληνική Προϊστορία και Αρχαιότητα*, Αθήνα 2001, σ. 157-164.
43. «Τὸ μαρμάρινο τέμπλο τοῦ καθολικοῦ τῆς μονῆς Ἰβήρων», στο *Ἅγιον Ὄρος, Φύση – Λατρεία – Τέχνη. Πρακτικὰ Συνεδρίων εἰς τὸ πλαίσιον τῶν παραλλήλων ἐκδηλώσεων τῆς Ἐκθέσεως «Θησαυροὶ τοῦ Ἁγίου Ὄρους»*, Β΄, Θεσσαλονίκη 2001, σ. 165-295.

44. «Βυζαντινὰ γλυπτὰ τῆς μονής Δοχειαρίου», στο Σ. Παπαδόπουλος, επιμ., *Παρουσία Ἱερᾶς Μονῆς Δοχειαρίου*, Ἅγιον Ὄρος 2001, σ. 337-365.
45. *Τα Βυζαντινά γλυπτά του καθολικού της μονής Βατοπεδίου*, Θεσσαλονίκη, University Studio Press, Θεσσαλονίκη 2001, σ. 143, σχέδ. 41, εικ. 139.
46. «Η γλυπτική στη Μακεδονία κατά την παλαιολόγεια περίοδο», στο *Διεθνή Συμπόσια για τη Μακεδονία, Β΄ Συμπόσιο, Η Μακεδονία κατά την εποχή των Παλαιολόγων, Θεσσαλονίκη 14- 20 Δεκεμβρίου 1992*, Θεσσαλονίκη 2002, σ. 471-504.
47. «Die früchristliche Tradition in der mittelalterlichen Sarkophag-Kunst und in gleichzeitigen Sarkophagdarstellungen», στο G. Koch, επιμ., *Akten des Symposiums "früchristliche Sarkophage", Marburg, 30.6.-4.7.1999*, *Sarkophag-Studien* 2, Mainz am Rhein 2002, σ. 167-178, πίν. 61-69.
48. «Ληνοί στην περιοχή της Καλαμαριάς», στο *Οἶνον ἱστορῶ, Τ'Αμπελανθίσματα, Κτήμα Γεροβασιλείου, Επανομή Θεσσαλονίκης*, Αθήνα 2004, σ. 112-120, πίν. 36-45.
49. «Οι κτητορικοί τάφοι στο καθολικό της Μονής Ιβήρων», *Βυζαντινά* 26 (2006), σ. 125-151.
50. «Βυζαντινά γλυπτά από το κελί του Ραβδούχου στο Άγιον Όρος», στο *Δώρον. Τιμητικός τόμος στον καθηγητή Νίκο Νικονάνο*, Θεσσαλονίκη 2006, σ. 135-146.
51. «Γύψινες ανάγλυφες διακοσμήσεις της μεσοβυζαντινής εποχής στο καθολικό της Μονής Ιβήρων», *Μακεδονικά* 36 (2007), σ. 47-64.
52. «Τα βυζαντινά γλυπτά του καθολικού της Μονής Βατοπεδίου στο Άγιον Όρος», in C. Pennas, C. Vanderheyde, επιμ., *La sculpture byzantine VIIe-XIIe siècles*, *BCH Supplément* 49, 2008, 249-261.
53. *Ανασκαφικές έρευνες στην περιοχή της Επανομής Θεσσαλονίκης. Το νεκροταφείο στο Λιμόρι και παλαιοχριστιανική βασιλική στο Μπγιαδούδι*, έκδ. Κέντρου Βυζαντινών Ερευνών, Βυζαντινά Μνημεία 16, Θεσσαλονίκη 2009, σ. 320, εικ. 336.
54. *Μελέτες για τα βυζαντινά γλυπτά του Αγίου Όρους*, Θεσσαλονίκη 2014, σ. 448.
55. *Τ'Απανουμίτ'κα (Το γλωσσικό ιδίωμα της Επανομής)*, Β΄ έκδοση (με βελτιώσεις και προσθήκες), Θεσσαλονίκη 2017, σ. 305.
56. «Ο μαρμάρινος άμβωνας του επισκοπικού ναού του Αρδαμερίου», στο *ἀρχονταρίκι. Αφιέρωμα στον Ευθύμιο Ν. Τσιγαρίδα*, Αθήνα 2021, σ. 367-377.
57. *Ο ναός του Αγίου Γεωργίου στην Επανομή* (συνεργασία με τον γιο του αρχαιολόγο Νίκο Παζαρά), Θεσσαλονίκη 2022, σ. 352.